

การดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของภูมิปัญญาผ้าย้อมคราม :
กรณีศึกษากลุ่มทำผ้าย้อมคราม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

THE CULTURAL EXISTENCE OF INDIGO DYED WISDOM:
A CASE STUDY OF INDIGO DYEING IN PHANNA NIKHOM,
SAKON NAKHON PROVINCE

พรรณาวดี ศรีขาว

Pannawadee Srikhao

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

จังหวัดสกลนคร ประเทศไทย

Thai Department, Faculty of Humanities and Social Sciences, Sakon Nakhon Rajabhat University,

Sakon Nakhon Province, Thailand.

Email: panza_name@yahoo.com

Received: 2018-09-29

Revised: 2018-11-13

Accepted: 2019-01-03

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาการดำรงอยู่ การปรับตัวและการสร้างสรรค์ของภูมิปัญญาผ้าย้อมครามในอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ผลการวิจัยพบว่า ในอดีตชาวบ้านใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตผ้าย้อมครามเพื่อใช้ในครัวเรือนเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคมในยุคต่อมาส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นไม่นิยมใช้และผลิตผ้าย้อมคราม ผ้าย้อมครามจึงลดความนิยมลงจนเกือบเลือนหายไปจากชุมชน แต่ด้วยการรื้อฟื้นประเพณี และอนุรักษ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2535 ทำให้ผ้าย้อมครามกลับมาเป็นที่นิยมในท้องถิ่นอีกครั้งและด้วยกลไกของท้องถิ่นนิยมไปจนถึงกระแสโลกาภิวัตน์ทำให้ผ้าย้อมครามถูกยกระดับมาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจและยังเป็นผ้าพื้นเมืองที่ได้รับความนิยมจากผู้คนที่อยู่นอกชุมชน กลุ่มชาวบ้านจึงมุ่งผลิตผ้าย้อมครามเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาดผู้บริโภค โดยอาศัย

ภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาเป็นรากฐานในการสร้างสรรค์ลวดลาย สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ และสร้างสรรค์เรื่องเล่า ปัจจุบันผ้าย้อมครามจึงนับว่าเป็นผ้าพื้นเมืองที่แสดงอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในความเป็นท้องถิ่นที่สะท้อนวิถีชีวิตเกษตรกรรม ธรรมชาติและความเชื่อ

คำสำคัญ: การดำรงอยู่ทางวัฒนธรรม ผ้าย้อมคราม จังหวัดสกลนคร

ABSTRACT

This article aims to study the existence, the process of adaptation and creation of indigo dyed cloth in Phanna Nikhom, Sakon Nakhon Province from past to present time.

The research findings reveal that the indigo dyed cloth was the intellectual heritage of the ancestors. It was the local wisdom comes with the weaving of the fabric and culture. They were produced indigo dyed cloths for household used only. The social conditions have been changed and effected to the next generation. They did not produce and use the indigo dyed clothes in their daily life, and with this reason, the indigo dyed clothes were extinct from the local community.

In 1992, the indigo dyed cloth was revived and became popular again. The producers were selling the indigo dyed products to the government officials in order to preserve and promote the indigo products which was one of the well-known products of the Sakon Nakhon, especially, the localization and globalization factors as a result of the indigo dyed cloth was well-known as a cultural product of many communities in Sakon Nakhon because of its uniqueness. It is the one of income source for the local community. They focused on production to those needed and responded of niche consumer market by using inherited from the foremother's knowledge. Theirs cultural products consisted of procedures were following as; pattern creation, creative cultural products and creation of story. The indigo dyed cloth was the symbol of outstanding identity for the local group. It also represented the particular characteristics of the agricultural way of life, nature and belief of the group.

Keywords: Cultural existence, Indigo dyed cloth, Sakon Nakhon province

บทนำ

ผ้าย้อมครามเป็นภูมิปัญญาด้านการผลิตผ้าพื้นบ้านของชาวสกลนครที่สั่งสมและสืบทอดกันมาในชุมชน แต่เดิมการทำผ้าย้อมครามเป็นงานอย่างหนึ่งของผู้หญิงที่ทอผ้าเพื่อใช้สอยและนุ่งห่มกันในครัวเรือน ปัจจุบันผ้าย้อมครามไม่เพียงแต่ใช้ในครัวเรือนเท่านั้น แต่กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ผู้ทำผ้าย้อมครามตั้งแต่ต้นน้ำไปจนถึงปลายน้ำได้ บางกลุ่มทำเป็นอาชีพเสริมหลังจากว่างเว้นจากการทำนา บางกลุ่มทำผ้าย้อมครามเป็นอาชีพหลัก

ทาม หุ่ง โคน ภู เป็นลักษณะพื้นที่ในภาคอีสานที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศกับวิถีชีวิตของคนอีสานทั้งวิถีชีวิตคนทามวิถีชีวิตคนทุ่ง วิถีชีวิตคนโคก วิถีชีวิตคนดงหรือคนภู ผู้คนมีการเลี้ยงสัตว์และทำไร่ร่วมกัน ทั้งยังแลกเปลี่ยนซื้อขายปลา ปลาแดก ข้าว ของป่า แก่กัน (Kaewsong, 2012) อำเภอพรรณานิคมเป็นอำเภอหนึ่งที่ตั้งอยู่บนพื้นที่แบบ “ทาม หุ่ง โคน ภู” ชาวบ้านในอำเภอนี้มีวัฒนธรรมการดำรงชีวิตแบบ “ข้าว ปลา ผ้าย คราม” อันเป็นลักษณะการดำรงชีวิตของคนอีสานที่อาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติ หาดอาหารและสัตว์ตามลำน้ำ หาดอาหารจากป่า หาดสมุนไพร ลำสัตว์ และเลี้ยงวัวควาย มีการใช้ประโยชน์จากพืชพรรณ เช่น ผ้ายและคราม โดยนำมาทอเป็นเครื่องนุ่งห่มและเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ผู้คนมีการแลกเปลี่ยนอาหารหรือสิ่งของระหว่างกัน เช่น คนที่อาศัยอยู่พื้นที่ราบหุงนำข้าวที่ปลูกได้มาก

ไปแลกเปลี่ยนกับปลาของคนที่ย้ายในพื้นที่ทาม คนพื้นที่โคกและภูนำผ้ายมาแลกเปลี่ยนกับข้าวของคนพื้นที่ราบหุงและปลาของคนที่ย้ายอยู่ในพื้นที่ทาม วัฒนธรรมการทำเครื่องนุ่งห่มจึงพัฒนาและแลกเปลี่ยนกันตามวิถีของคนอยู่ต่างพื้นที่ การทำผ้าย้อมครามจึงพบตามวิถีชีวิตของคนที่ย้ายอยู่ทั้งในทุ่งทามโคกและภู แต่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมส่งผลทำให้ผ้าย้อมครามลดความนิยมลงจนเกือบจะสูญหายไปจากชุมชน แต่ด้วยการรื้อฟื้นและปรับประยุกต์ทำให้ผ้าย้อมครามกลับมาเป็นที่รู้จักในชุมชนและถูกยกระดับมาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจของจังหวัดสกลนครในปัจจุบัน จึงเป็นที่มาของการศึกษาวิจัยการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของภูมิปัญญาผ้าย้อมคราม กรณีศึกษากลุ่มทำผ้าย้อมคราม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนครในครั้งนี้ โดยจะศึกษาสถานภาพและการดำรงอยู่ของผ้าย้อมคราม การเปลี่ยนแปลงกระบวนการปรับตัว และปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าย้อมครามจากอดีตสู่ปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
2. เพื่อศึกษาการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของภูมิปัญญาผ้าย้อมครามในอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านประชากรในการศึกษา คือ กลุ่มผู้ผลิตผ้าย้อมครามในหมู่บ้านหนองครอง บ้านดอนกอย บ้านนาดี บ้านคำข่า บ้านอุนดง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

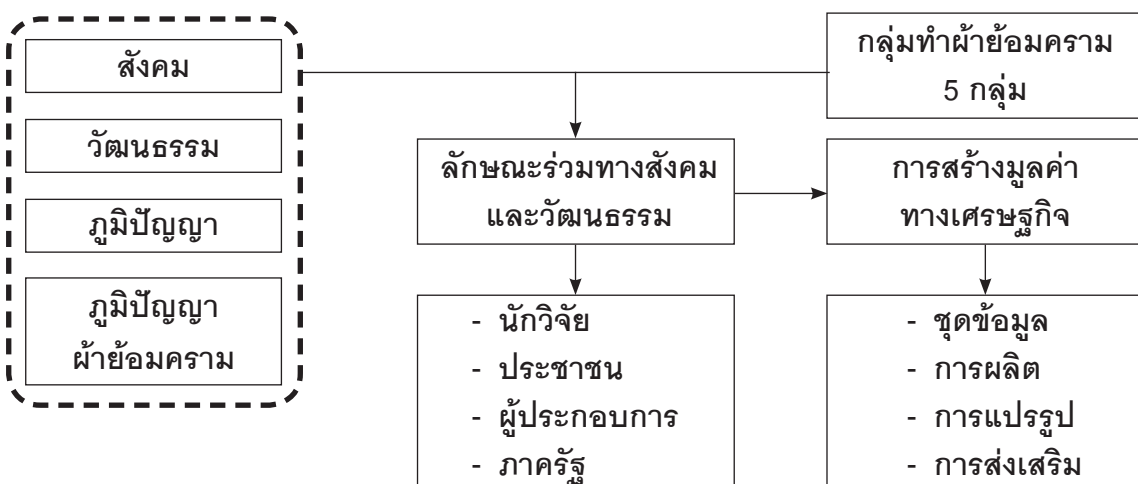
ขอบเขตด้านกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา คือ กลุ่มผู้ผลิตผ้าย้อมคราม โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง ด้วยข้อกำหนดการเป็นประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม จำนวนปี ความถนัดและความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการผลิตผ้าย้อมครามจาก 5 ชุมชน รวมจำนวน 40 คน

ขอบเขตด้านพื้นที่ในการศึกษา คือ หมู่บ้านในอำเภอพรรณานิคม 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหนองครอง บ้านดอนกอย บ้านนาดี บ้านคำข่า บ้านอุนดง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ และใช้เครื่องมือในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ใช้วิธีการศึกษาภาคสนามใช้วิธีการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วมและการพูดคุย สัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสัมภาษณ์เฉพาะคน และการสัมภาษณ์กลุ่ม โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญของแต่ละชุมชน โดยการเลือกประชากรหรือกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลและตอบสัมภาษณ์ด้านสังคม วัฒนธรรม ของชุมชนและภูมิปัญญาผ้าย้อมคราม โดยเก็บข้อมูลภาคสนาม 10 ครั้ง ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 40 คน จากนั้นนำข้อมูลมาผนวกรวมเพื่อทำการวิเคราะห์การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาผ้าย้อมคราม การวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา และการวิเคราะห์เนื้อหา และการ

กรอบแนวคิดของการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ตรวจสอบหาความสมบูรณ์ของข้อมูลที่ได้จากเทคนิคสามเ้า ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล นำมาวิเคราะห์ผล ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยอาศัยวิธีการและแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย นำข้อมูลมาวิเคราะห์ผลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาและสรุปผลการศึกษาโดยการเขียนแบบพรรณนาวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา และการวิเคราะห์เนื้อหา มีรายละเอียดดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสนทนากลุ่มตัวอย่างมาสู่การจัดระเบียบข้อมูล

2. การจัดระเบียบข้อมูลด้วยการถอดเทป บันทึกเสียง พิมพ์ข้อความและจัดเป็นหมวดหมู่โดยการอธิบายเชิงพรรณนา

3. การแสดงข้อมูล หลังจากจัดข้อมูลให้เป็นระเบียบแล้ว แสดงข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยแสดงในรูปข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์ที่เป็นข้อมูลในกลุ่มเดียวกัน

4. การหาข้อสรุปและนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาและนำผลของข้อมูลมาตรวจสอบหาความสมบูรณ์ของข้อมูลที่ได้จากเทคนิคสามเ้า ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล นำมาวิเคราะห์ผล ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยอาศัยวิธีการและแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย นำข้อมูลมาวิเคราะห์ผลทำให้ได้ข้อสรุปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร และการศึกษาการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของภูมิปัญญาผ้าย้อมครามในอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ตามกรอบแนวคิดและระเบียบวิธีวิจัยที่ได้ระบุไว้ข้างต้น สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

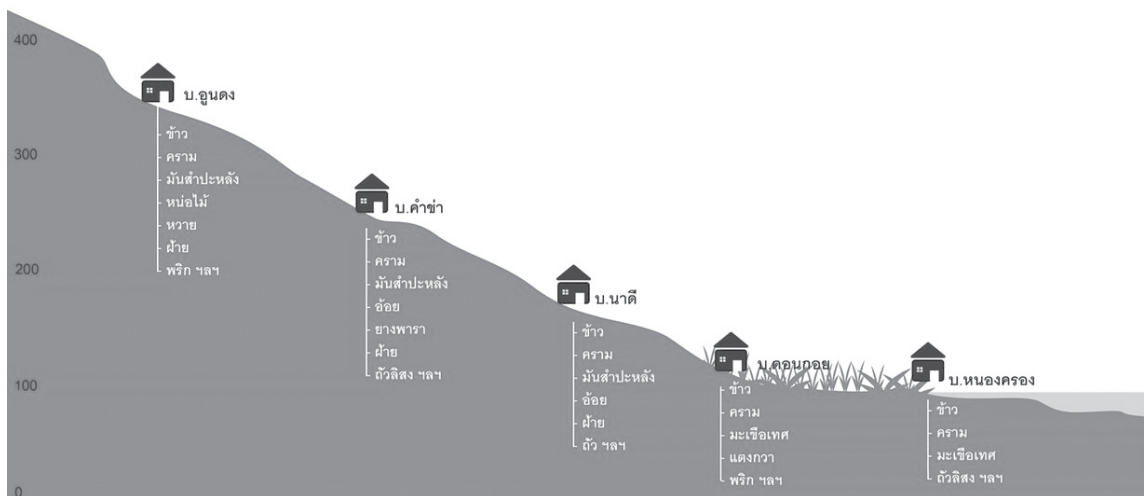
1. บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ส่งผลต่อพัฒนาการของภูมิปัญญาผ้าย้อมคราม พบว่า ภูมิโนเวศในอำเภอพรรณานิคมส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนและชุมชนหลากหลายด้าน อาทิ อาหาร การแต่งกาย ความเชื่อ ประเพณี ผู้คนมีการปรับตัวให้เข้ากับภูมิโนเวศที่ตนอาศัยอยู่ อำเภอพรรณานิคมมีภูมิโนเวศลักษณะ “ตามทุ่ง โคก ภู” สลับกันไปทั่วบริเวณ **พื้นที่ตาม** คือ พื้นที่ริมฝั่งน้ำ ลุ่มน้ำ อาจมีน้ำท่วมเป็นครั้งคราว บ้านดอนกอย (ดอนกลอย) เป็นหมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่ตามมีแม่น้ำอันอยู่ใกล้หมู่บ้าน การดำรงชีวิตจึงมีทั้งปลูกข้าว ทำประมง **พื้นที่ทุ่ง** คือ ที่ราบโล่งหรือที่ลอน พื้นที่ส่วนใหญ่ปลูกข้าว บ้านหนองครองและบ้านนาดี ตั้งหมู่บ้านอยู่ในภูมิโนเวศที่ราบทุ่ง อาชีพของคนส่วนใหญ่ มักทำนา ปลูกพืชไร่และเลี้ยงสัตว์ **พื้นที่โคก** คือ มีลักษณะพื้นที่ลาดเอียงลงมาจากเทือกเขา

ภูพาน บ้านคำเช่า ตั้งอยู่บนพื้นที่โคก ผู้คนแถบนี้ทำนา ปลูกพืชไร่ เลี้ยงสัตว์ หาอาหารจากป่า **พื้นที่ภู** คือ พื้นที่ราบในหุบเขาภูพาน บ้านอุนดง ตั้งอยู่บนพื้นที่ภูบนที่เทือกเขาภูพานและมีแม่น้ำอุนอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้าน วิถีชีวิตผูกพันอยู่กับป่า อาหารป่า เลี้ยงและล่าสัตว์ป่า ทำไร่ และหาอาหารจากลำน้ำ

เมื่อผู้คนอาศัย เติบโตและเรียนรู้อยู่ในภูมิโนเวศจึงเกิดการดำรงชีวิตอันแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม เช่น คนพื้นที่ราบทุ่งนับถือผีตาแฮกที่เชื่อว่าปกป้องรักษาไร่นา คนในทามน้ำไม่มาทำเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องจับสัตว์น้ำ การปลูกข้าวของคนพื้นที่ราบทุ่งหรือปลูกฝ้ายของคนบนโคกและภู รวมถึงการทอดเครื่องนุ่งห่ม ผ้าทอพื้นบ้านจึงถือเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่เกิดจากความสัมพันธ์อัน

หลากหลายและถูกนำไปใช้ในสังคมวัฒนธรรม ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เกิดเป็นวัฒนธรรม “ข้าว ปลา ฝ้าย คราม” การดำรงชีพของคนในแถบนี้มีการแลกเปลี่ยนกันไปมา ซึ่งแต่เดิมมีระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตทั้งอาหาร วัสดุอุปกรณ์ในการดำรงชีวิตและเครื่องนุ่งห่ม กระบวนการแลกเปลี่ยนแสดงให้เห็นว่าเครื่องนุ่งห่มเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญไม่ต่างจากอาหาร ดังเห็นได้จากการเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างคนต่างภูมิโนเวศ แสดงให้เห็นว่าฝ้ายและครามเป็นผลผลิตอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญรองลงมาจากอาหาร ผู้คนในภูมิโนเวศ “ทาม ทุ่ง โคก ภู” มีการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดวิถีชีวิตแก่กัน ผ้าย้อมครามในแถบอำเภอพรรณานิคมจึงมีพัฒนาการและการแลกเปลี่ยนควบคู่ไปพร้อมกับการปฏิสังสรรค์กันทางสังคม

ภาพที่ 2 ภูมิโนเวศ ทาม ทุ่ง โคก ภู ในพื้นที่วิจัย พัฒนามาจากข้อมูลภาคสนามโดยผู้วิจัย

2. การศึกษาการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของภูมิปัญญาผ้าย้อมครามในอำเภอพรหมนิคม จังหวัดสกลนคร

การศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของภูมิปัญญาผ้าย้อมครามมาจากปัจจัย 3 ประการ คือ ปัจจัยภายในชุมชนที่มีกระบวนการรื้อฟื้น ประยุกต์และอนุรักษ์จากคนในชุมชนปัจจัยจากภายนอกชุมชนและบทบาทหน้าที่ของภูมิปัญญาผ้าย้อมครามที่มีผลต่อผู้คนและชุมชน ล้วนส่งผลต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาผ้าย้อมครามในปัจจุบัน

2.1 ปัจจัยภายในชุมชน

การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมผ้าย้อมครามมาจากการรื้อฟื้น ประยุกต์และอนุรักษ์ผ้าย้อมครามของคนในชุมชน การทำผ้าย้อมครามเป็นองค์ความรู้ด้านการทำผ้าทอมือพื้นบ้านโดยเทคนิคการย้อมเย็นและเป็นภูมิปัญญาหนึ่งที่แสดงให้เห็นวัฒนธรรมของท้องถิ่น สะท้อนวิถีของผู้คนที่ผูกพันกับธรรมชาติเกษตรกรรมและความเชื่อ ผ้าย้อมครามระยะแรกทำขึ้นเพื่อสวมใส่เองในครัวเรือนของตน เพราะผ้าฝ้ายนั้นเป็นเครื่องนุ่งห่มที่ได้เส้นใยมาจากธรรมชาติ ทั้งยังนำสีจากต้นครามในท้องถิ่นมาย้อม เพื่อใช้ผ้าในวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น การนำไปเป็นผ้าห่อเด็กเพื่งคลอด ใช้เป็นผ้าโพกหัวผ้าเคียนเอว ใช้เป็นผ้าสมมา (สมา) ในพิธีแต่งงาน ใช้เป็นผ้าชิ้นสำหรับนุ่งและเสื้อเพื่อสวมใส่ในงานบุญประเพณีต่าง ๆ รวมถึงงานแต่งงานและงานศพ เป็นต้น และด้วยอาชีพหลักของผู้คนในแถบนี้ คือ ทำการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ เสื้อผ้าที่สวมใส่ในชีวิตประจำวันเวลาทำงาน

จึงเปื้อนสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ ชาวบ้านจึงนิยมย้อมครามที่มีสีน้ำเงินเข้ม เพื่อให้เหมาะกับการทำการเกษตร ทุกครัวเรือนต่างทอผ้าเพื่อใช้ผ้าย้อมครามจึงไม่ได้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจนัยยะประการหนึ่งของการทำผ้าย้อมครามนอกจากเพื่อการสวมใส่และใช้สอยแล้ว ยังมีนัยยะแฝงด้านการเรียนรู้ ชัดเจน สืบสอนและอบรมบุตรสาวให้เป็นสตรีที่มีฝีมือในการทำเครื่องนุ่งห่มอันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เพราะสำคัญต่อการเลือกคู่ครอง นอกจากนี้ยังเป็นการพบปะกันของผู้ทำผ้าย้อมครามหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิต นับเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์และความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชนเดียวกัน

ผ้าย้อมครามระยะหลัง เมื่อระบบทุนนิยมเริ่มมีอิทธิพลต่อระบบสังคมไทย สังคมจึงมีการเปลี่ยนแปลง ระบบการแลกเปลี่ยนสิ่งของกลายเป็นการซื้อขายด้วยเงิน การประกอบอาชีพที่เปลี่ยนแปลงผู้คนไปทำงานนอกถิ่นฐาน ประกอบกับการคมนาคมที่ตัดถนนจากเมืองเข้าสู่หมู่บ้านทำให้ชาวบ้านติดต่อกับชุมชนในตัวเมืองได้สะดวก การทอผ้าย้อมครามใช้ในครัวเรือนจึงลดจำนวนลงเนื่องจากความสะดวกในการซื้อเสื้อผ้าตามสมัยนิยมในตลาดเมืองสะดวกรวดเร็วกว่า ผ้าย้อมครามจึงลดความนิยมในชุมชนจนเกือบจะสูญหายไปจากชุมชนกระทั่งราว พ.ศ.2535 ผ้าย้อมครามที่เกือบจะสูญหายไปจากชุมชนได้กลับมามีชีวิตอีกครั้งที่บ้านนาดีและบ้านหนองครองเป็นหมู่บ้านแรก ๆ ในจังหวัดสกลนครที่มีผู้เฒ่าผู้แก่ได้หวนกลับมาตระหนักถึงวัฒนธรรมเครื่องนุ่งห่มของตนเอง

ที่นับวันจะเลือนหายไป จุดเริ่มต้นมาจากกลุ่มทอผ้าบ้านนาดีโดยการรื้อฟื้นของ นางสีดาจันทร์เพ็งเพ็ญ และ นางประไพพันธุ์ แดงใจ (Daengjai, 2016) และบ้านหนองครองริเริ่มโดย นางปอน โคตรพรม (Khotphrom, 2016) ได้ริเริ่มการทำผ้าย้อมครามและได้ชักชวนชาวบ้านในหมู่บ้านให้รวมกลุ่มกันทอผ้าและนำผ้าที่ทอไปขายเพื่อสร้างรายได้ ต่อมาในภายหลังชาวบ้านในหมู่บ้านคำข่า ดอนกอย และอุบดง มีสตรีที่เคยใช้ผ้าย้อมครามและยังมีความรู้ด้านการทำผ้าย้อมครามอยู่ได้รวมกลุ่มกันเพื่อทำผ้าย้อมครามขึ้นเพื่อจำหน่าย โดยเริ่มจำหน่ายตั้งแต่ พ.ศ.2537 เป็นต้นมา เมื่อระบบการแลกเปลี่ยนสิ่งของแปรเปลี่ยนเป็นระบบซื้อขาย วิธีการผลิตจึงมุ่งเน้นเพื่อการขายตามความต้องการของตลาด ชาวบ้านยังประกอบอาชีพเกษตรกรรมอยู่แต่เป็นเกษตรกรรมที่สัมพันธ์กับทุนนิยมของตลาด จากการแลกเปลี่ยนตามวิถีชาวบ้านหันไปใช้ประโยชน์จากพืช ผัก ฝ้ายและครามที่ตนปลูกนำไปขายเป็นรายได้มากขึ้น การทอผ้าย้อมครามก็เช่นกัน จากเดิมที่ทอเพื่อใช้ภายในครอบครัวก็ผลิตขึ้นเพื่อจำหน่าย

กระบวนการทำผ้าย้อมครามสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในแง่ของความเชี่ยวชาญเรื่องผ้าและการสร้างสรรค์ทางภูมิปัญญา การทอผ้าแต่ละผืนนอกจากจะอาศัยความชำนาญแล้วยังต้องอาศัยการจดจำด้านกรรมวิธีการย้อมและการมัดหมี่ เนื่องจากลวดลาย

ที่มัดต้องอาศัยทั้งความประณีต ความละเอียดกว่าที่ผ้าแต่ละผืนจะทอเสร็จสิ้น อีกทั้งขั้นตอนทั้งหมดมีความยุ่งยากและซับซ้อน อนุรัตน์ สายทอง และอมรา เขียวรักษา (Khiaoraksa & Saithong, 2010) กล่าวว่า แม่บ้านของทุกครัวเรือนในภาคอีสานจะทำสีครามและย้อมคราม เพื่อเตรียมเครื่องนุ่งห่มให้สมาชิกในครอบครัว ทั้งใส่สำหรับงานประจำวันและสวมใส่ในโอกาสพิเศษ ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิตติอาษา (Samutthakhup & Kittiarasa, 1993) ที่กล่าวว่า เครื่องนุ่งห่มที่ทอด้วยฝ้ายและไหม เป็นสิ่งที่ผู้หญิงต้องเรียนรู้การทอจากแม่และญาติผู้ใหญ่ฝ้ายหญิงมาตั้งแต่เด็ก อันแสดงให้เห็นถึงกระบวนการขัดเกลาความเป็นผู้หญิงในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมอีสาน

การทำผ้าย้อมครามเริ่มจากกระบวนการปลูกต้นคราม การหมักคราม การทำเนื้อคราม การก่อกหม้อคราม การเตรียมเส้นใย การย้อมคราม การมัดหมี่ลวดลาย การทอ กระบวนการเหล่านี้ชาวบ้านยังคงใช้วิธีการดั้งเดิมด้วยเพราะเป็นกรรมวิธีการการทำเนื้อครามและน้ำครามที่ได้รับการพิสูจน์และถ่ายทอดมาในแต่ละชุมชนล้วนได้รับการยอมรับและถือปฏิบัติมานาน แต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงวัสดุอุปกรณ์ไปตามสังคมในปัจจุบัน เช่น “หม้อคราม” ที่นิยมใช้เป็นถังพลาสติกหรือถังปูนที่สามารถหาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาด ด้านเส้นใยที่ใช้ในการทำผ้าย้อมคราม แต่เดิมใช้ฝ้ายเส้นมือเท่านั้น โดยชาวบ้านจะปลูกต้นฝ้าย

ในครัวบ้านและที่ทำกินของตนหรือแลกเปลี่ยนสิ่งของในท้องถิ่นแก่กัน ปัจจุบันพบว่ามีการใช้เส้นฝ้ายเส้นจากโรงงานเนื่องจากเส้นฝ้ายจะเรียบเสมอกัน ทั้งยังประหยัดเวลาในการเตรียมเส้นใยมากกว่าและยังได้รับความนิยมจากผู้ซื้อในท้องตลาดด้วย นอกจากนี้ยังใช้เส้นใยสังเคราะห์สำเร็จรูปที่เรียกว่า “ซีทวง” หรือ “เรยอน” ปัจจุบันนิยมใช้มากขึ้นด้วยหาซื้อได้สะดวก ประกอบกับคุณสมบัติที่มีเส้นใยที่เงางามและสัมผัสนุ่มด้านการย้อมสี เนื่องจากไม่ได้ใช้ผ้าย้อมครามในครัวเรือนแบบสังคมเกษตรดั้งเดิม สีสันทนของครามจึงไม่ตายตัวว่าต้องเป็นสีเข้มนิลเท่านั้น ผู้กำหนดสีสันทนคือกลุ่มผู้สวมใส่หรือกลุ่มผู้ซื้อ ผ้าย้อมครามในปัจจุบันจึงย้อมสีตั้งแต่ระดับอ่อนไปหาสีเข้ม

กระบวนการที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการทำผ้าย้อมคราม คือ การสร้างสรรค์ลวดลายทั้งลายพื้นและลายมัดหมี่ ลวดลายของผ้าย้อมครามจำแนกได้เป็นลวดลายดั้งเดิม ลวดลายสมัยใหม่ ลวดลายประยุกต์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ **ลวดลายดั้งเดิม** นิยมทำกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยการมัดหมี่ทอลายที่ถ่ายทอดกันมา ลวดลายเหล่านี้มาจากภูมิเขตรอบตัวมาเป็นแบบแผน ได้แก่ ลวดลายที่มาจากลักษณะภูมิประเทศ ลวดลายที่มาจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ ลวดลายที่มาจากพืชและสัตว์ และลวดลายที่มาจากวิถีชีวิต เช่น ลายน้ำไหลใหญ่ ลายน้ำไหลน้อย ลายสายฝน ลายดอกแก้ว ลายดอกพิกุลทอง ลายดอกเอื้อง ลายดอกจิก ลายพันปลา ลายนาคขอ ลายนาคไขว้ ลาย

นาคน้อย ลายนาคใหญ่ **ลวดลายสมัยใหม่** เป็นลวดลายที่คิดขึ้นมาใหม่ในยุคสมัยของการทำผ้าย้อมครามระยะหลัง ที่มาของลวดลายก็ได้มาจากการจำลองมาจากพืชและสัตว์และลวดลายที่มาจากวิถีชีวิต เช่น ลายผีเสื้อ ลายแมงมุม ลายไก่ ลายนกยูง นอกจากนี้ยังพบการสร้างสรรค์ลวดลายที่มาจากความเชื่อของคนอีสานที่ส่วนใหญ่ยังคงนับถือความเชื่อดั้งเดิมและพระพุทธศาสนาควบคู่กันไป เช่น ลายธาตุ ลายธาตุทราย คล้ายเจดีย์เป็นสามเหลี่ยมลดหลั่นชั้นกัน ธาตุในความหมายของคนอีสานคือเจดีย์หรือที่สำหรับใส่อัฐิ นอกจากนี้ยังมีลายดอกกุญแจ ลายโซ่ทอง ลายแจกัน ลายดอกกุญแจ ลายเครื่องบิน **ลวดลายประยุกต์** เป็นลวดลายที่ผสมผสานและลวดลายดั้งเดิมหรือลวดลายสมัยใหม่เข้าด้วยกัน ผ้าหนึ่งผืนจึงมีมากกว่า 1 ลวดลาย เช่น ลายดินตันสน ลายนกนางแอ่นโอบไม้ ลายสร้อยระย้า

ด้านการแปรรูปและการจำหน่ายเกิดขึ้นในการทำผ้าย้อมครามระยะหลังแตกต่างจากในอดีตที่ไม่มีการทำผ้าย้อมครามเพื่อจำหน่ายทำขึ้นเพื่อใช้ในครัวเรือนตามวิถีชีวิตเท่านั้น ปัจจุบันผ้าย้อมครามจำหน่ายให้กับผู้ซื้อที่เป็นผู้ใช้ พ่อค้าคนกลาง ผู้ประกอบทั้งในและนอกประเทศ กลุ่มคนเหล่านี้มีส่วนร่วมในการปรับเปลี่ยนผ้าย้อมคราม เพราะเป็นผู้กำหนดรูปแบบผลิตภัณฑ์ สีสันทน และลวดลายให้เป็นไปตามที่ตนเองต้องการ

ภาพที่ 3 ถนนผ้าครามที่จัดขึ้นทุกวันเสาร์และอาทิตย์ บริเวณถนนหน้าวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร

2.2 ปัจจัยภายนอกชุมชน

ปัจจัยจากภายนอกชุมชนที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาผ้าย้อมคราม ทั้งการส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดการปรับและประยุกต์ผ้าย้อมครามให้เข้ากับยุคสมัยและวัฒนธรรมมาจาก 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยจากภาครัฐ และปัจจัยจากกระแสทุน

ปัจจัยจากภาครัฐ เกี่ยวข้องกับนโยบายของภาครัฐที่เล็งเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่น แม้กระบวนการฟื้นฟูผ้าย้อมครามเกิดจากคนในชุมชนที่เล็งเห็นว่าภูมิปัญญาการทำผ้าพื้นเมืองของตนเองกำลังจะสูญหายไป แต่ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่เป็นส่วนกำหนดทิศทางและพัฒนาผ้าย้อมครามมาจากนโยบายของภาครัฐ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2537 ปีการรณรงค์วัฒนธรรมไทยของสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ

ได้มีการฟื้นฟูงานทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ (Hanamoraset, 2003) และในปี พ.ศ.2544 ยังมีนโยบายจากภาครัฐเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ชุมชน “หนึ่งชุมชนหนึ่งผลิตภัณฑ์” นับเป็นการกำหนดทิศทางและกระตุ้นให้ทุกชุมชนสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่แสดงอัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อจำหน่ายหรือบริการให้เกิดรายได้แก่คนในชุมชน นอกจากนี้การทำผ้าย้อมครามยังได้รับการสนับสนุนด้านทุนทรัพย์ด้านอุปกรณ์ การจัดโครงการอบรมและการศึกษาดูงานต่าง ๆ จากหน่วยงานระดับกระทรวง หน่วยงานระดับจังหวัด หน่วยงานระดับท้องถิ่น เช่น กรมอุตสาหกรรม สำนักงานพัฒนาการชุมชน จังหวัดสกลนคร สำนักงานพัฒนาการชุมชน อำเภอพรรณานิคม รวมถึงสถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษา ทำให้กลุ่มผู้ทำผ้าย้อมคราม

ได้พัฒนาผลิตภัณฑ์ด้านคุณภาพ ด้านความทันสมัยและความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ และในปี พ.ศ.2557 กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ได้ประกาศรับขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ให้ “ผ้าย้อมครามธรรมชาติ สกลนคร” (Department of Intellectual Property, 2015) เป็นการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าให้แก่ผ้าย้อมครามสกลนครมากยิ่งขึ้น และใน พ.ศ.2559 เป็นต้นมา จังหวัดสกลนครได้กำหนดให้มีถนนผ้าครามขึ้นทุกวันเสาร์ และอาทิตย์บริเวณหน้าวัดพระธาตุเชิงชุมในตัวเมืองสกลนคร เป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้ทำผ้าย้อมครามจากอำเภอพรรณานิคมและอำเภอต่าง ๆ ได้ออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ทั้งยังเป็นนโยบายเชิงรุกที่กระตุ้นให้เกิดกระแสความสนใจผ้าย้อมครามอย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยจากกระแสทุน เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมเข้าสู่ยุคเกษตรกรรมผสมทุนนิยม ทำให้กระแสผ้าย้อมครามแบบดั้งเดิมที่มุ่งใช้เพียงในครัวเรือนต้องพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองกลุ่มผู้ซื้อทั้งหลาย เส้นใย รูปแบบผลิตภัณฑ์ รวมถึงประโยชน์ใช้สอยต่าง ๆ จากแต่เดิมที่ทำผ้าย้อมครามเป็นผ้าผืนเพื่อนำมาตัดเย็บเป็นเสื้อและซิ่นได้ประยุกต์ให้เป็นเครื่องประดับและของใช้สอยอย่างหลากหลาย เช่น เครื่องประดับผม ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพันคอ กระเป๋า หมวก เสื้อและกระโปรงตามสมัยนิยม พวงกุญแจ ตุ๊กตาเข็มขัด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีปัจจัยจากกระแสท้องถิ่นนิยม ผ้าย้อมครามนับว่าเป็นผ้าที่สะท้อนวัฒนธรรมชาวสกลนครจึงได้รับ

ความนิยมเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังมีปัจจัยภายในที่เกิดจากคนในชุมชนที่ต้องการสร้างรายได้และความต้องการทำงานในชุมชน จึงต้องปรับตัวโดยการนำวัฒนธรรมเครื่องนุ่งห่มของตนเองมาสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถจำหน่ายได้

2.3 บทบาทหน้าที่ของภูมิปัญญาผ้าย้อมคราม

วัฒนธรรมส่วนต่าง ๆ ในสังคมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางด้านปัจจัยพื้นฐาน ด้านความมั่นคงของสังคมและความมั่นคงทางจิตใจ การศึกษาผ้าย้อมครามในฐานะคติชนแขนงหนึ่ง เพื่อให้เห็นความสำคัญของข้อมูลคติชนวิทยาที่ช่วยให้สังคมดำรงอยู่อย่างมั่นคง จึงใช้แนวคิดบทบาทหน้าที่ ของ วิลเลียม บาสคอม (Bascom, 1965 as cited in Nathalang, 2005) เป็นกรอบในการอธิบายบทบาทหน้าที่ของผ้าย้อมคราม การศึกษาพบว่าผ้าย้อมครามมีบทบาทหน้าที่ 4 ประการคือ บทบาทในการแสดงอัตลักษณ์ของชาวสกลนคร ทั้งตัวผ้าย้อมครามที่มีกระบวนการผลิตมาจากวัสดุธรรมชาติที่มาจากท้องถิ่นและผลิต ประดิษฐ์สร้างจากคนในชุมชนเอง นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงลวดลายผ้าที่แสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชนที่มีความงามของหัตถศิลป์ที่แฝงไปด้วยความหมายที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและวัฒนธรรมของตน บทบาทในการเสริมสร้างรายได้ในฐานะสินค้าทางวัฒนธรรมของจังหวัดสกลนคร ผ้าย้อมครามได้กลับมามีชีวิตอีกครั้งโดยการรื้อฟื้นและสร้างสรรค์ของผู้คนในชุมชนต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มทำผ้าย้อมครามในอำเภอพรรณานิคม

ที่นับว่าเป็นกลุ่มแรกเริ่มในการรื้อฟื้นการทำผ้าย้อมครามให้กลับมาได้รับความนิยมในจังหวัดสกลนครอีกครั้งนับตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา ผ้าย้อมครามได้รับการปรับและประยุกต์เรื่อยมา จนกระทั่งเป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก โดยมีปัจจัยมาจาก กระแสคน กระแสทุน กระแสรัฐ จากชาวบ้าน กลุ่มคน ภาครัฐ ภาคเอกชน ทำให้เกิดการพัฒนาลงและต่อยอดผ้าย้อมคราม ทำให้ผ้าย้อมครามกลายมาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่แสดงความเป็นท้องถิ่นนิยมของจังหวัดสกลนครที่สามารถสร้างมูลค่าได้จำนวนมาก บทบาทการแสดง ความภูมิใจในความเป็นท้องถิ่นของตนผ้าย้อมครามในปัจจุบันจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็น “ความภูมิใจ” และ “ความกล้า” ของชุมชนในการบอกเล่า-บอกต่อเรื่องราวของผ้าพื้นบ้านเป็นเรื่องราวที่คนในชุมชนดำรงความความภูมิใจในความเป็นท้องถิ่นและแสดงออกผ่านการแต่งกาย เครื่องประดับ ของใช้และเรื่องราวของผ้าย้อมครามได้อย่างเต็มภาคภูมิ บทบาทในการแสดงพลังของผู้หญิง ผู้หญิงมิใช่ผู้นำชุมชนในด้านการปกครองระดับครอบครัวหรือชุมชน แต่ในวิถีชีวิตการทำผ้าย้อมคราม ผู้หญิงมีสถานภาพและบทบาทอยู่ในฐานะ “ผู้นำ” และ “ผู้รู้ด้านภูมิปัญญา” ผู้หญิงเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้เรื่องผ้าทอย้อมครามสืบต่อกันมา ปัจจุบันยังมีหน้าที่สำคัญในการทำผ้าย้อมครามเพื่อจำหน่าย สามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชน “พลังของผู้หญิง” ในกลุ่มทอผ้าย้อมครามส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองในการดำรงชีพได้ การรวมกลุ่ม

ทำผ้าย้อมครามของสตรีนับเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มและร่วมมือกันในชุมชนอย่างเข้มแข็ง ด้วยบทบาทหน้าที่ของผ้าย้อมครามที่มีต่อคนและชุมชน ทั้งบทบาทหน้าที่ด้านจิตใจและส่งเสริมรายได้ทางเศรษฐกิจ จึงส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าย้อมคราม

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาเรื่องการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของผ้าย้อมคราม : กรณีศึกษากลุ่มทำผ้าย้อมคราม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมมาจากปัจจัยจากภาครัฐ และปัจจัยจากกระแสนิยมมีส่วนในการส่งเสริมสนับสนุน ผลักดันปัจจัยภายในชุมชน นอกจากนี้ ผ้าย้อมครามยังมีบทบาทหน้าที่ต่อคนและชุมชนทั้งด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือ ผ้าย้อมครามเป็นการแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่น สร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในท้องถิ่น การเสริมสร้างรายได้ในฐานะสินค้าทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาผ้าย้อมครามสะท้อนวัฒนธรรมที่ได้รับการรื้อฟื้น ประยุกต์และอนุรักษ์จนสามารถสร้างคุณค่าและมูลค่าให้เกิดขึ้น ผลการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ ศิราภรณ์ กุลจิตติวิรัช (Kuljittiwirach, 2012) ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้การทอผ้าย้อมครามบ้านโนนสะอาด ตำบลนาจัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม พบว่า กลุ่มทอผ้าได้สืบทอดเรื่องการทอผ้ามาตั้งแต่บรรพบุรุษและถ่ายทอดกันโดย มุขปาฐะ ผู้ที่ชำนาญในการทอผ้าส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ อาจเสี่ยงต่อการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว มีผลดลยโบราณ

และลายประยุกต์จำนวนมาก กลุ่มทอผ้าได้แลกเปลี่ยนความรู้กับเครือข่าย การประยุกต์ลวดลายที่หลากหลายตามความต้องการของตลาด การเพิ่มความเข้มแข็งและเพิ่มรายได้ให้สมาชิกในกลุ่มตามกระแสสังคมในปัจจุบัน ทั้งยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของ กนิษฐา แย้มโพธิ์ไช้ (Yampochai, 2007) ได้ศึกษาบทบาทของทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษาตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก กล่าวว่า ทุนทางวัฒนธรรมทางวัฒนธรรม ด้านหัตถกรรม เกษตรกรรม การจัดระบบชุมชน และประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ล้วนแล้วแต่มีบทบาทต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนอย่างชัดเจน ช่วยกำหนดการรักษาเอกลักษณ์ทางภูมิปัญญาของคนในชุมชน มีผลต่อการดำรงอยู่และพัฒนา ระบบเศรษฐกิจให้มีความยั่งยืน เดิมเกิดการสร้างกระบวนการความรู้จากการลองผิดลองถูก จากการสั่งสอน สะสมองค์ความรู้และสาธิตก่อให้เกิดการสืบทอดองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน และได้พัฒนาองค์ความรู้นั้นจนกลายเป็นผลผลิตที่สร้างมูลค่าทางการตลาดจากทุนทางวัฒนธรรมที่ชุมชนมีอยู่

การประยุกต์ลวดลายผ้าย้อมครามส่วนหนึ่งมีผลมาจากกลไกทางการตลาดที่เน้นเพื่อการจำหน่ายหรือเพื่อให้ตรงตามลวดลายที่ผู้ซื้อกำหนด สอดคล้องกับแนวคิดของ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และ แพทรีเซีย ซีสแมน แนนหนา (Prangwatthanakul & Seamen, 1999) ที่ศึกษาเรื่องผ้าไทลื้อ : การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม กล่าวถึงผ้าทอของไทลื้อว่าผู้ทอไม่สนใจว่าลวดลายผ้า

ที่ทอนั้นจะเป็นแบบดั้งเดิมตามประเพณีของตนหรือไม่ เขาสนใจแต่เฉพาะสิ่งที่จะขายได้ตามตลาดต้องการหรือตามคำสั่งซื้อของผู้ซื้อเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ปัจจุบันรูปแบบของผ้าจึงปะปนกันไปหมด จนแทบแยกไม่ออกว่าเป็นของชนเผ่าใด หมู่บ้านใด หรือในแง่ความงดงามทางศิลปะก็ดูด้อยลง ผู้วิจัยจึงเห็นสอดคล้องกับข้อสังเกตนี้ว่าการกำหนดลวดลายในปัจจุบันของผ้าย้อมครามนั้นมีการผันเปลี่ยนไปตามกระแสของผู้บริโภค และกลุ่มพ่อค้า หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากยิ่งขึ้น ไม่ใช่เฉพาะผู้ทอเป็นผู้กำหนด เห็นได้จากแต่ละชุมชนมีลวดลายคล้ายคลึงกัน

ผ้าย้อมครามเป็นผ้าที่เคยลดเลือนจนเกือบสูญหายไปจากท้องถิ่นแต่ได้มีกลุ่มคนเป็นผู้รื้อฟื้นทำให้ผ้าย้อมครามได้รับความนิยมมากขึ้นกว่าเดิม ขณะเดียวกันผ้าย้อมครามเองก็ช่วยก่อร่างสร้างชีวิตให้แก่ชาวบ้านอีกด้วย อย่างไรก็ตามผู้คนซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้นมีส่วนสำคัญในรักษาและสืบทอดให้ดำรงอยู่ การดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมสามารถปรับแต่มีใช้ การเปลี่ยนแปลงอย่างไร้รากฐานดั้งเดิมของตน เพื่อให้วิถีวัฒนธรรมที่ผ่านกระบวนการลองผิดลองถูก การสั่งสม การสั่งสอนจนเกิดเป็นองค์ความรู้ได้บอกเล่าและสืบสานต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ภูมิปัญญาผ้าย้อมครามมีการปรับให้เหมาะสมกับยุคสมัย ทั้งนี้จะดำรงสืบทอดมาได้เพราะปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชนที่ช่วยหนุนเสริม โดยเฉพาะ

คนในชุมชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมและภาคีรัฐ
ที่ต้องร่วมมือกัน

2. สามารถนำผลการศึกษาวิจัย
ไปใช้เพื่อพัฒนาและวางแผนการท่องเที่ยว
เชิงวัฒนธรรมเกี่ยวกับชาติพันธุ์ แหล่งเรียนรู้
ผ้าย้อมคราม

3. สามารถนำผลการศึกษามาเป็น
แนวทางการพัฒนาเรื่องเล่าเพื่อสร้างมูลค่าให้แก่
ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นได้

**ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัย
ครั้งต่อไป**

1. ขยายการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม
ของภูมิปัญญาผ้าย้อมครามให้หลากหลายกลุ่มหรือ
ครอบคลุมกลุ่มทำผ้าย้อมครามในจังหวัดสกลนคร

2. ศึกษาเปรียบเทียบการดำรงอยู่
และลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมของภูมิปัญญา
ผ้าย้อมครามของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย
และต่างประเทศ

REFERENCES

- Bascom, W. (1965). Four functions of folklore. in Alan Dundes (ED.). The Study of folklore. NY: Vintage Book, pp.279-298. Cited in Nathalang, S. (2005). Theory of folklore: methodologies in analyzing myth and folktales. Bangkok: Faculty of Arts, Chulalongkorn University. (in Thai)
- Daengjai, P. (2016). Interview on April 29, 2016. (in Thai)
- Department of Intellectual Property. (2015). The Geographical indication registration of natural indigo dye of Sakon Nakhon. (Photocopied document) (in Thai)
- Hanamoraset, T. (2003). The Dynamics of local cloth weaving: a case study of Pha Sin Tin Jok of Ban Na Thalay, Amphoe Laplae, Uttaradit Province. Master's Thesis (Thai Studies), Naresuan University. (in Thai)
- Kaewsong, B. (2012). Locality and community-based research of cultural ecology. pp 12-13. (Photocopied document) (in Thai)
- Khiaoraksa, A. & Saithong, A. (2010). The project to bring wisdom to the children. Sakon Nakhon: Sakon Nakhon Rajabhat University. (in Thai)
- Khotphrom, P. (2016). Interview on March 13-15, 2016. (in Thai)
- Kuljittiwirach, S. (2012). Knowledge Management of Indigo Dye Cloth Weaving in Ban Non-Sa-at, Na Ngua Sub-District, Nawa District, Nakhon Phanom Province. Master of Agriculture (Agricultural Extension and Development), Sukhothai Thammathirat Open University. (in Thai)

- Prangwatthanakul, S. & Seamen, P. (1999). Tai Lue textiles: cultural reproduction, folklore with Thais – Tai: Incorporation of Folklore. Articles in a Social Context. Bangkok: Faculty of Arts, Chulalongkorn University. (in Thai)
- Samutthakhup, S. & Kittiaras, P. (Editors). (1993). Culture and society in Isan of Thailand: Cultural Anthropology articles. Nakhon Ratchasima: Anthropological Museum of Northeastern Project, Institute of Social Technology of Suranaree University of Technology Nakhonratchasima. (in Thai)
- Yampochai, K. (2007). Role of cultural capital and community economic development in Tambon Takook, Amphoe Ban Tak, Changwat Tak. Social Department, Interdisciplinary Graduate. Kasetsart University. (in Thai)
-